

**В.М. Остапко, Г.С. Назаренко, Н.Ю. Гнатюк, О.Г. Муленкова, Т.Ю. Мовчан,
Н.В. Шпилева**

РІДКІСНІ ТА ЗНИКАЮЧІ ВИДИ ФЛОРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ “ДОНЕЦЬКИЙ КРЯЖ”

рідкісні види, зникаючі види, регіональний ландшафтний парк “Донецький кряж”, фітосозологія

Регіональний ландшафтний парк (РЛП) “Донецький кряж”, створений у 2000 р., знаходиться у Шахтарському районі Донецької області. Територія парку розташована на південній частині Донецького кряжу та займає площу 3952,2 га.

Згідно з фізико-географічним районуванням України, територія РЛП належить до Торецько-Луганського, Міусько-Каменського, Кринського підрайонів Донецького району Східно-Причорноморської підпровінції Причорноморсько-Донської провінції Паннонсько-Причорноморсько-Прикаспійської області Голарктичного царства [1]. Внаслідок особливостей фізико-географічного розташування, клімату, рельєфу, гідрологічної мережі (досить негуста: 2 невеликі річки з системою балок та штучні водойми), територія досліджень визначається великою різноманітністю екологічних ніш, що обумовило формування своєрідної флори. Для парку характерна степова флора з великою участю лісових та петрофітних видів, комплекс ендемічних та реліктових, часто стенотопних видів.

На основі флористичних обстежень території РЛП “Донецький кряж”, обробки гербарних зборів, зібраних під час дослідження, та опублікованих достовірних даних складено флористичний список РЛП, до якого включено 447 видів судинних рослин, що відносяться до 265 родів та 69 родин, та надана характеристика поширення рідкісних та зникаючих видів рослин.

На території парку нами виявлено 35 видів рослин, що охороняються на різних рівнях [3, 7, 9], у тому числі 3 види, що занесені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів, 5 видів – до Європейського Червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі [6], 15 видів, які занесені до Червоної книги України [9]. Поширення найбільш рідкісних видів на території РЛП показано на картосхемі (рис.).

До Світового Червоного списку належать наступні види флори РЛП “Донецький кряж”:

Dianthus elongatus С.А. Меу. Знайдений на степових ділянках навколо меморіального комплексу Савур-Могила, 29.07.04, Остапко В.М., Муленкова О.Г., Гнатюк Н.Ю., Зубцова Т.В., Шпилева Н.В. Цей вид є причорноморським ендеміком, зростає на степових і чагарникових схилах, відтворюючи невеликі малочисельні локальні популяції. Випасання та сінокосіння призводить до зникнення виду. Також занесений до Європейського Червоного списку.

Hyacinthella pallasiana (Steven) Losinsk. [3]. Знайдений на степових ділянках навколо меморіального комплексу Саур-Могила, 12.04.05. Остапко В.М., Муленкова О.Г., Гнатюк Н.Ю., Кісельова Л.О., Шпилева Н.В. Приазовсько-донецький ендемік. Ростає на степах та кам'янистих відслоненнях.

Stipa dasyphylla (Czern. ex Lindem.) Trautv. Зібраний в урочищі Кірікова балка, на степових схилах, 12.08.04, Остапко В.М., Гнатюк Н.Ю., Мовчан Т.Ю. Причорноморсько-прикаспійський ендемік, що зростає на степах, узліссях, в заростях степових чагарників та байрачних лісів.

На території досліджень були виявлені наступні види, які занесені до Європейського Червоного списку.

Otites graniticolus Klokov. Рідко зростає на кам'янистих відслоненнях майже по всій території РЛП, 12.08.04, Остапко В.М., Гнатюк Н.Ю., Мовчан Т.Ю. Східнопричорноморський диз'юнктивний ендемік, зустрічається рідко.

Crambe aspera M. Vieb. Виявлений лише в одному місці: на південному степовому схилі навколо меморіального комплексу Савур-Могила, 29.07.04, Остапко В.М., Муленкова О.Г., Зубцова Т.В., Гнатюк Н.Ю., Шпилева Н.В. Причорноморський ендемік, реліктовий та рідкісний вид.

Calophaca wolgarica (L. f.) DC. Вид зібраний в урочищі Кірікова балка, на степових схилах, 12.08.04, Остапко В.М., Гнатюк Н.Ю., Мовчан Т.Ю. Є східнопричорноморсько-прикаспійським ендеміком, зростає на кам'янистих відслоненнях, реліктовий вид.

Caragana scythica (Kom.) Rojark. Знайдений на території РЛП поблизу с. Савурівка, на петрофітному степу, зрідка, 3.08.04, Муленкова О.Г., Назаренко Г.С., Шпилева Н.В., Гнатюк Н.Ю., Зубцова Т.В. та де-не-де в інших місцях. Вид рідко зустрічається, іноді створює невеликі зарості. Південно-причорноморський диз'юнктивний ендемік, плейстоценовий релікт. На його популяції часто негативно впливає випас худоби, випалювання сухоостою наприкінці літа.

Виявлено 15 видів, занесених до Червоної книги України.

Pulsatilla nigricans Störck. Цей вид поширений майже на всій території РЛП, відтворюючи малочисельні популяції, 12.04.05. Остапко В.М., Муленкова О.Г., Гнатюк Н.Ю., Кісельова Л.О., Шпилева Н.В. Є причорноморським ендеміком, який зростає на кам'янистих та піщаних степах, на відслоненнях різних порід. Вид, що швидко зникає внаслідок надмірного випасу та забруднення середовища.

Tulipa ophiophylla Klokov et Zoz. Найбільше розповсюджений по Донецькому кряжу вид роду *Tulipa*, зростає по степових схилах, кам'янистих відслоненнях та кам'янистих степах, 12.04.05. Остапко В.М., Муленкова О.Г., Гнатюк Н.Ю., Кісельова Л.О., Шпилева Н.В. Східно-причорноморський ендемік.

T. quercetorum Klokov et Zoz. Зростає в байрачних лісах дослідженої території, 12.04.05. Остапко В.М., Муленкова О.Г., Гнатюк Н.Ю., Кісельова Л.О., Шпилева Н.В. Чисельність його скорочується внаслідок рекреаційного навантаження. Причорноморський ендемік.

T. schrenkii Regel. Вид знайдений в урочищі Кірікова балка, на степових схилах, 12.08.04, Остапко В.М., Гнатюк Н.Ю., Мовчан Т.Ю. Причорноморсько-передньо-азіатський степовий вид.

Crocus reticulatus Steven ex Adams. В РЛП зустрічається дуже рідко, весняний ефемероїд, на лісових узліссях та в заростях чагарників. 12.04.05. Остапко В.М., Муленкова О.Г., Гнатюк Н.Ю., Кісельова Л.О., Шпилева Н.В. Причорноморський ендемік.

Stipa capillata L., *S. lessingiana* Trin. et Rupr. Найбільш поширені в РЛП види ковили, едифікатори степів, зникають внаслідок надмірного випасу, 12.08.04, Остапко В.М., Гнатюк Н.Ю., Мовчан Т.Ю. Центрально-євразійський та євросибірський види.

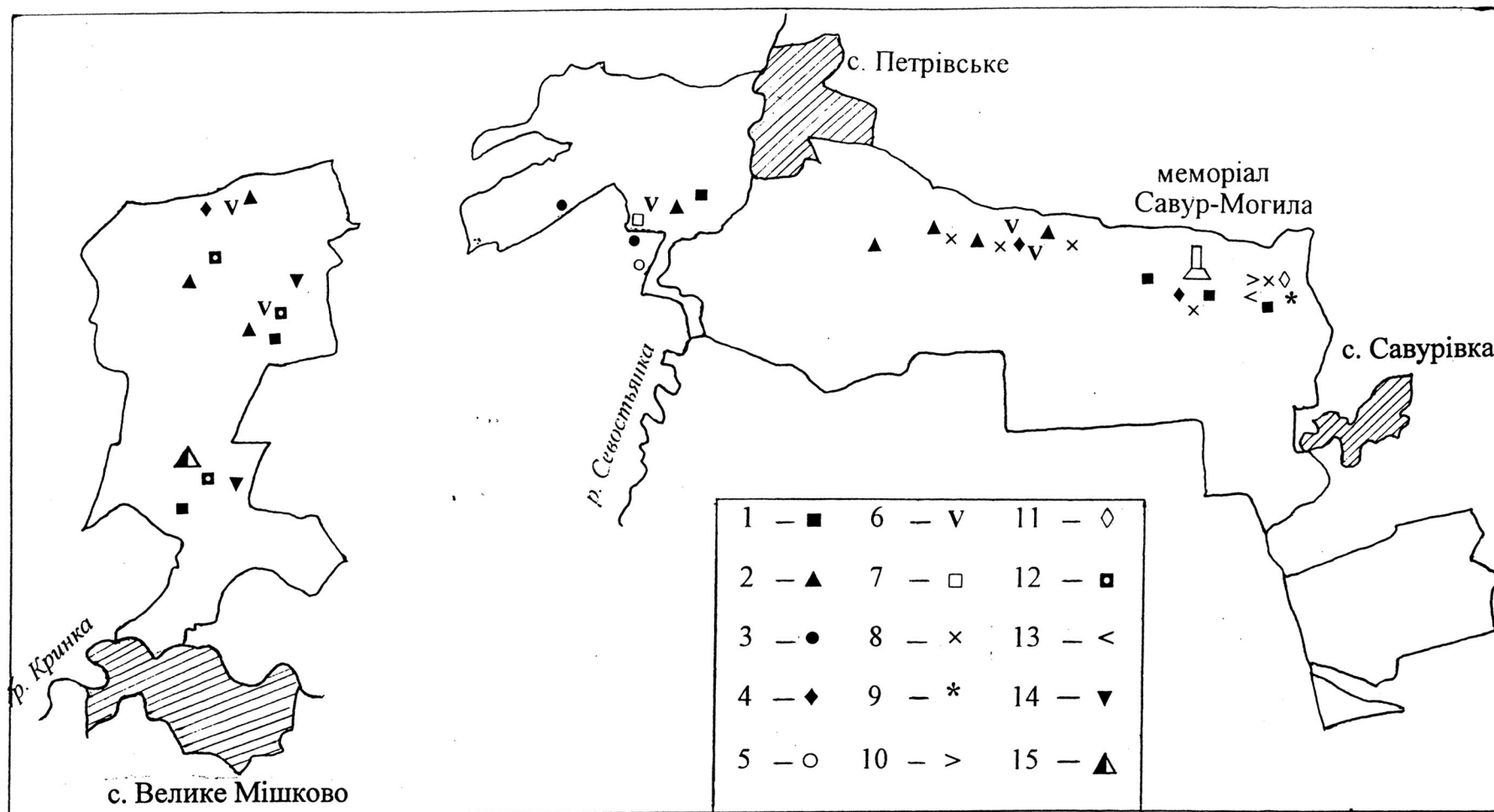

Рис. Картохема поширення на території РЛП "Донецкий кряж" рідкісних видів рослин:

- 1 - *Stipa graefiana* Steven, 2 - *Ephedra distachya* L., 3 - *Calophaca wolgarica* (L. f.) DC., 4 - *Stipa dasyphylla* (Czern. ex Lindem.) Trautv.,
 5 - *Tulipa schrenkii* Regel, 6 - *Dianthus elongatus* C.A. Mey., 7 - *Campanula macrostachya* Waldst. et Kit. ex Willd., 8 - *Caragana scythica* (Kom.) Pojark.,
 9 - *Campanula cervicaria* L., 10 - *Muscari neglectum* Guss., 11 - *Crambe aspera* M.Bieb., 12 - *Stipa tirsia* Steven, 13 - *Astragalus albicaulis* DC.,
 14 - *Iris halophila* Pall., 15 - *Scorzonera austriaca* Willd.

S. joannis Čelak. В РЛП поширений не часто, 12.08.04, Остапко В.М., Гнатюк Н.Ю., Мовчан Т.Ю. На всій території південного сходу України зустрічається зрідка.

S. grafiانا Steven. Відмічений нами біля с. Свістуни, 29.07.04, Остапко В.М., Муленкова О.Г., Зубцова Т.В., Гнатюк Н.Ю., Шпилева Н.В. Причорноморсько-західносибірський вид.

S. tirsа Steven. В РЛП зустрічається рідко, росте на схилах північної експозиції, входить до складу справжніх та лучних степів, 29.07.04, Остапко В.М., Муленкова О.Г., Зубцова Т.В., Гнатюк Н.Ю., Шпилева Н.В. Євросибірський вид.

S. ucrainica P.Smirn. Степовий вид, на території РЛП займає значні ділянки, зникає внаслідок випасу худоби, 12.08.04, Остапко В.М., Гнатюк Н.Ю., Мовчан Т.Ю. Причорноморський ендемік.

Також до Червоної книги України занесені *Calophaca wolgarica* (L. f.) DC., *Caragana scythica* (Kom.) Pojark., *Stipa dasyphylla* (Czern. ex Lindem.) Trautv.

Підлягають охороні на регіональному рівні 17 видів флори РЛП “Донецький кряж”, серед них такі види, як *Ephedra distachya* L., *Adonis wolgensis* Steven [8], *Agrimonia procera* Wallr., *Amygdalus nana* L., *Astragalus albicaulis* DC., *Echium russicum* J.F.Gmel., *Physalis alkekengi* L., *Linaria euxina* Velen., *Campanula macrostachya* Waldst. et Kit. ex Willd., *C. persicifolia* L., *C. trachelium* L., *Corydalis marschalliana* (Pall. ex Willd.) Pers. [8], *Rhaponticum serratuloides* (Georgi) Bobrov, *Scorzonera austriaca* Willd., *Muscari neglectum* Guss., *Iris halophila* Pall. [8], *Arum elongatum* Steven.

У “Конспекті флори південного сходу України” [5] не наводяться дані про наявність на території південного сходу України євросибірського лісового виду *Campanula cervicaria* L., оскільки О.М.Дубовик виключила цей вид з флори Донецького Лісостепу [4]. Однак у “Флорі УРСР” [2] є вказівка на гербарний збір цього виду, зробленого в Луганській області, Свердловському районі в Провальському степу М.І. Котовим. Цей вид в Україні зростає в лісових районах та Лісостепу. Нами *C. cervicaria* L. був знайдений на узліссі в урочищі “Савурівський ліс”, 3.08.04, Назаренко Г.С., Муленкова О.Г., Гнатюк Н.Ю., Зубцова Т.В., Шпилева Н.В. Оригінальний гербарний збір зберігається у фондах гербарію Донецького ботанічного саду НАН України.

Нами не був знайдений ряд видів, що відмічалися на даній території раніше, наприклад, *Potentilla erecta* (L.) Raeusch., *Eriophorum gracile* W.D.J. Koch, *Eremurus spectabilis* M. Bieb. [8], *Bulbocodium versicolor* (Ker. Gawl.) Spreng. [3], *Fritillaria ruthenica* Wikstr. [3], а також дуже рідкісні види *Centaurea donetzica* Klokov [3], *Paeonia tenuifolia* L. [3, 8], *Artemisia hololeuca* M. Bieb. ex Besser [8].

Созологічну цінність також має ще ряд рідкісних, ендемічних та реліктових видів, які найближчим часом можуть потрапити до списків видів, що потребують охорони, якщо не зменшити антропогенний тиск на їхні природні популяції, а також види, які мають локальне природоохоронне значення. Це реліктовий вид *Ephedra distachya* L.; ендемічні – *Crambe aspera* M. Bieb., *Astragalus albicaulis* DC.; рідкісні – *Iris taurica* Lodd., *I. halophila* Pall., *Scorzonera austriaca* Willd. Слід відмітити, що стан деяких популяцій видів, що потребують спеціальної охорони, характеризується малою чисельністю. Тому необхідна розробка заходів щодо їх відтворення.

Таким чином, фітосозологічна цінність РЛП “Донецький кряж” визначається багатством флори, що є типовою для центральної та південної частини Донецького кряжу, унікальністю компонентів флори, яка містить ендемічні та реліктові елементи, присутністю видів рослин, що охороняються на різних рівнях.

1. Бурда Р.И. Антропогенная трансформация флоры. – Киев: Наук. думка, 1991. – 168 с.

2. Вісюліна О.Д. Родина Дзвоникові – Campanulaceae Juss. // Флора УРСР: В 12 т. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – Т.10. – С. 399 – 451.
3. Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник-атлас / Під заг. ред. С.С. Куруленка, С.В. Третьякова. – Донецьк: ДФ ДПКПК Мінкоресурсів України, 2003. – 160 с.
4. Дубовик О.М. Нарис флори Донецького Лісостепу. I. Загальна характеристика флори і диз'юнкції ареалів рослин // Укр. бот. журн. – 1963. – 22, №6. – С. 63-73.
5. Кондратюк Е.Н., Бурда Р.И., Остапко В.М. Конспект флори юго-востока Украины. – Киев: Наук. думка, 1985. – 272 с.
6. Мосякін С.Л. Рослини України у світовому червоному списку// Укр. ботан. журн. – 1999. – 56, №1. – С. 79-88.
7. Остапко В.М. Раритетный флорофонд юго-востока Украины (хорология). – Донецк, 2001. – 121 с.
8. Талиев В.И. К вопросу о реликтовой растительности ледникового периода. – Харьков, 1897. – С. 59-68.
9. Червона книга України. Рослинний світ / Під. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. – К. : УЕ, 1996. – 608 с.

Донецький ботанічний сад НАН України

Надійшла 14.04.05

УДК 581.9: 581.52 (477.62)

РІДКІСНІ ТА ЗНИКАЮЧІ ВИДИ ФЛОРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ “ДОНЕЦЬКИЙ КРЯЖ”

В.М. Остапко, Г.С. Назаренко, Н.Ю. Гнатюк, О.Г. Муленкова, Т.Ю. Мовчан, Н.В. Шпилева
Донецький ботанічний сад НАН України

Наведено дані про фітосозологічну цінність РЛП “Донецький кряж” та місцезнаходження рідкісних та зникаючих видів рослин. Виявлено 35 видів рослин, що охороняються на різних рівнях (*Calophaca wolgarica* (L. f.) DC., *Caragana scythica* (Kom.) Pojark., *Tulipa quercetorum* Klokov et Zoz., *T. schrenkii* Regel, *Stipa ucrainica* P.Smirn. та ін.).

UDC 581.9: 581.52 (477.62)

RARE AND ENDANGERED SPECIES FROM THE FLORA OF THE REGIONAL LANDSCAPE PARK “DONETSKIY KRYAZH”

V.M. Ostapko, A.S. Nazarenko, N.Yu. Gnatyuk, E.G. Mulenkova, T.Yu. Movchan, N.V. Shpilevaya
Donetsk Botanical Gardens, Nat. Acad. Sci. of Ukraine

The data on phytosozologic value of the regional landscape park “Donetskiy kryazh” are presented. Locations of rare and endangered plant species are indicated. 35 species which are prtotected at different levels have been discovered (*Calophaca wolgarica* (L. f.) DC., *Caragana scythica* (Kom.) Pojark., *Tulipa quercetorum* Klokov et Zoz., *T. schrenkii* Regel, *Stipa ucrainica* P.Smirn. et al.).